

ODRŽIVI RAZVOJ – PROIZVODNA SNAGA SAVREMENOG DRUŠTVA

Boško Nadoveza¹, Helena Pešić²

Pregledni rad
UDK: 330.34:502.131.1

doi: 10.5937/OdrRaz2001031N

Rezime

Održivi razvoj, kao kompleksni i multidimenzionalni proces koji ima tri osnovne dimenzije: ekonomsku, socijalnu i ekološku uslovljava da danas nauka i znanje postaju osnovna proizvodna snaga društva. Ovaj rad će se, pre svega, fokusirati na značaj dobrog upravljanja makroekonomskim pokazateljima za ostvarivanje održivog razvoja međusobne povezanosti i mogućnosti uticaja predmenih činilaca na poboljšanje efikasnosti i ekonomičnosti u ostvarivanju održivog razvoja.

Ključne reči: održivi razvoj, proizvodne snage, kapitalizam.

JEL: F16, M24

Uvod

Nastanak ekološke krize poslednjih decenija XX veka su pokrenule pitanje održivosti ekonomskog rasta i razvoja, da li oklona može da istrpi uticaj čovekove aktivnosti i da li će se u narednom periodu dovesti u pitanje postojanje čoveka. Brz ekonomski rast bez obaziranja na okolinu dovodi do iscrpljivanja resursa, zagađenja i negativnih efekata na okolinu čime je stvorena potreba ulaganja u zaštitu okoline, štednju resursa i razvoj tehnologija koje su prijateljske prema okolini, odnosno potreba za održivim razvojem. Savremena teorija i literatura sadrži različite definicije održivog razvoja, ali jedna od najproširenijih je definicija Brundtlandskog izveštaja (Our common future) koja definiše

¹ Evropski univerzitet, Brčko distrikt, Bosna i Hercegovina, e-mail: nadovezabosko@gmail.com

² Evropski univerzitet, Brčko distrikt, Bosna i Hercegovina, e-mail: nadovezah@gmail.com

sledeće: “Održivi razvoj jeste razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a da ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe.” (Internacionalni institut za održivi razvoj) Očuvanje privrednog bogatstva planete za buduće naraštaje se vrši kroz realizaciju tri grupe ciljeva (Ilić, Praća, 2015)

- postizanje održivosti u ekonomskom smislu – kontinuirani privredni rast, bez inflacije i preterane spoljne zaduženosti;
- postizanje održivosti na socijalnom planu – eliminacije siromaštva i svih vidova socijalne patologije;
- postizanje održivosti na ekološkom planu – očuvanje prirodnih resursa i životne sredine.

Neoliberalni kapitalizam i održivi razvoj su međusobno nekompatibilni, jer kapitalizam razvija i izoštrava klasnu strukturu, a pri tome je uzrok nejednakosti, zagađenja i nezaposlenosti. Održivost je neophodna iz dva razloga. Prvenstveno je neophodno omogućiti budućim generacijama pojednake mogućnosti za razvoj bez degradacije Zemlje u sadašnjosti i drugo, ekološko pitanje, neprihvatljivo je ekonomskim aktivnostima uništavati prirodu, odnosno omogućiti očuvanje biodiverziteta i prirodnih resursa na postojećem nivou.

Pojam i neophodnost održivog razvoja

Održivi razvoj se nalazi u svim sferama života, ekonomskoj, ekološkoj, političkoj i društvenoj. On treba da odgovori na pitanja: za koga se vrši, kakav je razvoj, kako se ostvaruje i kojim sredstva se ostvaruje. Jedini razvoj koji je održiv je onaj koji vodi računa o budućnosti, služi svima, vodi računa o zdravlju i životnoj sredini, obezbeđuje prosperitet privrede i društva.

Društvena reprodukcija u kapitalističkom društvu predstavlja oblik reprodukcovanja ukupnog društvenog kapitala uz angažovanje materijalnih i subjektivnih činilaca proizvodnje. Za realizaciju društvene reprodukcije potrebno je raspodeliti ukupan fond društvene proizvodnje i njihovih proizvođača na različite grane društvene proizvodnje. Društvena reprodukcija se sastoji od zbira individualnih reprodukcija robnih proizvođača na mnogo višem, složenijem nivou (Filipović, 2018; Ilić, Praća, 2015).

Ovo se ostvaruje time što se nacionalni dohodak ne troši celokupno za ličnu potrošnju, već delom za akumulaciju i delom za proširenje proizvodnje. Prilikom ostvarivanja odgovarajućeg nivoa privrednog razvoja, društvo mora da ostvari proširenu reprodukciju, izdvajanjem dela nacionalnog dohotka za akumulaciju koja služi za proširenje proizvodnje radi obezbeđenja materijalnih mogućnosti za uvećanje sredstava za proizvodnju i ličnu potrošnju. Namenska raspodela nacionalnog dohotka za akumulaciju se ne vrši u proizvoljnim veličinama, već je uslovljena obimom, materijalnom i vrednosnom strukturom bruto domaćeg proizvoda (u daljem tekstu: BDP).

U kapitalističkom društvu savremena tržišna privreda nalaže potrebu za ubrzanijim razvojem kako se ne bi zaostajalo za drugim zemljama i tada nastaje potreba za sve većim akumuliranjem radi obezbeđenja kontinualnog rasta činilaca proizvodnje. Uvećana količina sredstava za proizvodnju se obezbeđuje izdvajanjem više za neophodna materijalna dobra u odnosu na ličnu potrošnju (Johnson, 2011).

Dodatna sredstva za proizvodnju se obezbeđuju uvećanom proizvodnjom ovih sredstava u odnosu na sredstva za ličnu potrošnju. Akumulacija se ne vrši na račun potrošnje već promenom namene određenih sredstava za ličnu potrošnju. Potrošnja se poima kao suština savremene kapitalističke proizvodnje. Način na koji se sredstva za ličnu potrošnju nadomeštavaju je kroz zaduženje u inostranstvu, razvoj finansijskog tržišta, racionalizacijom proizvodnje i potrošnje, uvođenjem smenskog rada što bi uvećalo prekomerno trošenje prirodnih resursa itd. Radna snaga se obezbeđuje većim natalitetom, preorijentacijom zaposlenih na potreban sektor rada, uvozom iz inostranstva i na druge načine (Milanović, Andžić, & Butulija, 2017).

Obezbeđenje činilaca proizvodnje se može realizovati na više načina i na taj način ostvariti proširenu reprodukciju.

Kapitalistička društvena reprodukcija se odvija u uslovima robne privrede koja regulišu zakonitosti tog načina proizvodnje koje se odnose na težnju maksimizacije profita. To se odvija kroz potpunu prodaju proizvedenih dobara, radi prisvajanja viška vrednosti kako bi se nastavio proces proizvodnje i izvršilo njeno proširenje. Osnovno pitanje je koliki deo se izdvaja za realizaciju BDP-a i nesmetano funkcionisanje proširene društvene reprodukcije.

Viši nivo razvijenosti podrazumeva prelaz na kvalitativno novu tehniku, tehnologiju i tehnološke principe u proizvodnji. Kapitalni koeficijent iskazuje najcelishodniji doprinos tehničkog progressa, jer uzima u obzir vezu između tehničke opremljenosti i produktivnosti rada. Na osnovu ovoga postoje (Ilić, 2003)

1. Kapitalno intezivni tehnološki progres u kojem kapitalni koeficijent raste, jer tehnička opremljenost raste brže od produktivnosti rada, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} > \frac{K_t}{P_t}$$

gde su K—osnovna sredstva, P—proizvodnja, t—vreme.

2. Kapitalno-štedni tehnološki progres gde kapitalni koeficijent opada, jer produktivnost rada raste brže od tehničke opremljenosti, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} < \frac{K_t}{P_t}$$

3. Neutralni tehnološki koeficijent gde postoji konstantnost kapitalnog koeficijenta, odnosno isti nivo rasta tehničke opremljenosti i produktivnosti rada, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} = \frac{K_t}{P_t}$$

Tehnološki progres omogućava uvećanje ekonomskog rasta i razvoja na visokom nivou, ali razvoj koji privreda ne može da podrži stvara negativne posledice u vidu gubitka radnih mesta, zagađenje okoline (prekomerno zagađenje vazduha), iscrpljivanje neobnovljivih resursa, preveliki utrošak ekološko bitnih resursa (prekomerna seča šuma, prekomerno korišćenje pijaće vode za poljoprivredu). Imajući u vidu da je profit uprkos svemu neodrživi model razvoja, najveći broj država sveta se opredelio za održivi rast i razvoj kao najpoželjniji model ekonomskog razvoja.

U cilju očuvanja okoline i potrebe za održivim funkcionisanjem novih ekonomija, države su kao odgovor na nedostatke tržišnih mehanizama preuzele mnoge poslove koje regulišu i subvencionišu. Svaka tržišna ekonomija ima tri osnovne funkcije (Samjuelson, Nordhaus, 2009):

- povećava efikasnost unapređenjem konkurentske sposobnosti, smanjenjem negativnih eksternalija i obezbeđenjem javnih dobara;
- promovise jednakost korišćenjem poreza i programa rashoda radi preraspodele dohotka određenim grupama;

Jača makroekonomsku stabilnost i stimuliše rast smanjenjem nezaposlenosti i inflacije i podsticanjem ekonomskog rasta fiskalnim i monetarnim merama.

Činioci održivog razvoja

Razvoj nauke je doveo do procesa degradacije, iscrpljivanja i zagađenja prirode sa teško procenjivim posledicama po dalji razvoj, a i opstanak <http://www.unmillenniumproject.org/goals/>. Ekosistem naše planete je jako osetljiv, jer i mali poremećaji kao što je promena globalne temperature na većim vremenskim i prostornim skalama izaziva nepredvidive efekte (Sachs, 2012). Za razliku od lokalnih poremećaja koji samo utiču na one ljude koji se susreću sa njima na mestu nastanka, poremećaj klime je problem čitavog čovečanstva.

Problem zagađenja i održivosti životne sredine postoji od stvaranja prvih ljudskih naselja, razvoja poljoprivrede i delatnostima koje koriste vatru. Čovek je svojim aktivnostima poremetio i narušio razne prirodne zakone koji su uspostavljeni u biosferi (Wesselink, Wals, 2011). Ugljen-dioksid, metan, nitrat-oksidi i hlorofluorokarbonat su gasovi koji utiču na povećani efekat staklene bašte, a u industrijskoj eri značajno je povećano njihovo prisustvo u atmosferi. Oni doprinose povećanju globalne temperature na Zemlji. Za rast temperature, koji je bio u XX veku, potrebno je oko 1500 godina u normalnim uslovima. Problem utoliko dobija na značaju kada se zna da se taj rast nastavlja sa neslućenim posledicama po globalnu klimu (Jolović & Bobera, 2019).

Dostignuta je tačka u kojoj je potrebno uticati na ljudsku svest i naći put pokretanja globalnih procesa i akcija kako bi se negativni trendovi ograničili, a posledice smanjile ili sanirale (Milojević, Stojanović, Todorović, 2018). Krajem šezdesetih godina XX veka su upućena prva upozorenja stručnjaka i raznih ekoloških organizacija koji su se formirali na lokalnom i globalnom nivou (Milojević, 2011).

Začetke zakonske zaštite u Srbiji možemo naći još u XVI veku, u Dušanovom zakoniku. Zatim despot Stefan Lazarević donoseći Zakon o

rudarima, nastavlja tradiciju prethodnika. U tom zakonu je bilo regulisano vlasništvo, načini i uslovi korišćenja mineralnih voda u Srbiji. Prvo područje stavljeno pod zaštitu bila je Obedska bara u XIX veku, dok su prva zaštićena prirodna dobra u Srbiji bili šumski rezervati Oštrozub, Mustafa i Felješana u okoline Majdanpeka sredinom XX veka . Za prvi nacionalni park u Srbiji proglašen je Nacionalni park Fruška Gora.

Prilikom realizacije konvencija uvedeni su određeni izrazi i nazivi kako bi se razumelo na globalnom nivou o čemu se radi. Najrasprostranjeniji je održivi razvoj. Nijedna dosadašnja definicija održivog razvoja nije u potpunosti obuhvatila sve kriterijume, ali su postignute saglasnosti oko glavnih principa delovanja i osnovnih postavki održivog razvoja. „Održivi razvoj je skladan odnos ekologije i privrede kako bi se prirodno bogatstvo planete sačuvalo i za buduće naraštaje“ (Lissowska, 2014).

UN je održao prvu konferenciju o životnoj sredini u Stokholmu 1972. godine gde je osnovan Program UN-a za životnu sredinu. Zemlje članice su preuzele ovu inicijativu i stvorile nacionalne agencije za životnu sredinu. Međunarodna unija za zaštitu prirode je koordinacija zemalja članica na unutrašnjem i međunarodnom planu dovela do formiranja Svetske strategije očuvanja prirode 1980. godine. Nakon toga je 1983. godine Organizacija UN-a formirala Svetsku komisiju za životnu sredinu i razvoj koja je promenila ime u Bruntlandsku komisiju. Izveštaj „Naša zajednička budućnost“ koji je rezultat rada komisije ukazuje na opasnost po ljude i planetu koji ima politika ekonomskog rasta bez uzimanja u obzir mogućnost regeneracije Zemlje.

Jedan od najbitnijih dokumenata konferencije u Riu je Agenda 21, čija namera je bila obavezivanje zemalja na održivi razvoj u XXI veku (Wysokińska, 2017). Njeni ciljevi su se ogledali u rešavanju problema siromaštva, zaštite atmosfere, šuma, vodnih resursa, zdravlja, poljoprivrede, ekološko zdravim upravljanjem biotehnologijom, pitanjima odlaganja otpada.

Kjoto protokol agenda 21

Kjoto protokol je ostvario veliki uticaj na očuvanje životne sredine i održivi razvoj. Ovaj protokol je povezan sa Okvirnom konvencijom UN-a o klimatskim promenama i usvojen 1997. godine i tretira se kao dodatak konvenciji. Potpisan je kako bi se smanjio uticaj gasova staklene bašte: ugljendioksida, metana, azotdioksida, fluorougljovodonika,

perfluorouglijovodonika i heksaflorida. Korišćenje fosilnih goriva krajem XIX i XX veka u industriji, saobraćaju i drugim granama su doveli do velike koncentracije ovih gasova u atmosferi što je dovelo do globalnog zagrevanja i klimatskih promena (Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2010).

Trenutno postoji 192 države potpisnice ovog sporazuma (podatak od jula 2017. godine). Da bi bio ratifikovan protokol su trebale da potpišu najmanje 55 države koje čine najmanje 55% zagađivača. Ovo je ostvareno 2005. godine kada ga je ratifikovala Rusija čime je 61% zagađivača potpisalo sporazum. Srbija je ratifikovala Kjoto protokol 24.09.2017. godine. <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/>. Broj članica zagađivača je nedovoljan za ostvarenje cilja ovog protokola, jer osim EU i Rusije, veoma mali broj značajnih zagađivača je potpisnik protokola. Jedan od većih zagađivača, Kanada je izašla iz ovog sporazuma decembra 2012. godine popuštajući pred korporacijama i potrebom za ubrzanim rastom bez obaziranja na njenu održivost.

Predstavljajući ključni dokument samita u Riu 1992. godine, Agenda 21 je globalni akcioni program održivog razvoja u kojem su predstavljene aktivnosti svih nivoa u obliku međuzavisnosti radi ostvarenja ovog cilja. Agenda 21 je deklaracija o namerama i obavezivanju na održivi razvoj u XXI veku (Mičić, Savić, 2018).

Umesto u arhivama Agenda je završila u rukama mnogobrojnih organizacija koje su je prihvatile i počele sa njenom primenom. Na oko 500 stranica i 40 poglavlja obrađujući teme siromaštva, zaštite atmosfere, šuma, vodenih resursa, zdravlja, poljoprivrede, ekološki zdravog upravljanja biotehnologijom, do pitanja odlaganja otpada (Sutton, 2013). Razlika u odnosu na prethodne konvencije i protokole je u tome što izričito priznaje ulogu „bitnih granica“ kao što su žene, deca, poljoprivrednici i preduzetnici, a od devedesetih ovo predstavlja važnu grupaciju u programima UN.

Održivi razvoj obuhvata formulu za kompromis između zahteva nerazvijenih zemalja za većim razvojem i blagostanjem i zahteva za zaštitu prirode i dugoročno očuvanje prirodnih bogatstava. Konflikt između privrednog rasta i socijalnog izjednačavanja teoretski može da se reši smanjenjem upotrebe resursa u razvijenim zemljama i umerenim uvođenjem industrijalizacije u nerazvijenim zemljama. Konferencija u Riu nije regulisala korišćenje resursa u budućnosti i trgovinske olakšice za

ekonomski slabije nacije, već Agendom 21 planira održivi razvoj na osnovu postignutog konsenzusa, navodeći administrativne i tehničke predloge bez nuđenja ograničenja
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

Zaključak

Ekonomska održivost se odnosi na stvaranje ekonomskog sistema sa visokim stepenom stabilnosti i efikasnosti radi stvaranja novododate vrednosti kao realnog izvora obezbeđenja potrošnje postojećeg društva. Socijalna održivost podrazumeva ostvarenje uslova socijalnog mira i izbegavanje konflikata u društvu. Kulturna održivost znači obezbeđenje kulturne nezavisnosti multikulturnih zajednica na nivou čovečanstva. Politička održivost se smatra obezbeđenjem ljudskih sloboda i demokratskih prava kao predispozicija za ostvarenje ostalih održivosti.

Ljudske potrebe se neprestano uvećavaju i neprekidno se moraju zadovoljavati, a to se realizuje procesom proizvodnje dobara koja zadovoljavaju te potrebe. Kontinuirana proizvodnja dobara se naziva reprodukcija. Reprodukција reprodukuje materijalna dobra i date društvene odnose. Kada se proizvodnja posmatra na nivou čitave društvene zajednice, onda se naziva globalna reprodukcija. Ovaj vid reprodukcije doveo je čovečanstvo do stanja u kome su narušeni osnovni uslovi opstanka, čime se uticalo na organizovanje očuvanja ekosistema.

Literatura

1. Đukić, P. (2011) Održivi razvoj - utopija ili šansa za Srbiju. Beograd: Tehnološko-metalurški fakultet
2. Ilić, B., Praća, N. (2015): Održivi razvoj u uslovima informaciono-komunikacionim tehnologija, drugo izdanje, Etno Stil, Beograd, str. 94
3. Ilić, B. (2003): Informatičko društvo i nova ekonomija, SD Public, Beograd, str. 126.
4. Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2009; http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2009_ENG.pdf;
5. Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2010, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/>

MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%
20res%2020100615%20-.pdf,

6. Filipović, M. (2018) Ekološko obrazovanje u funkciji proekološkog ponašanja. *Bezbednost, Beograd*, vol. 60, br. 1, str. 99-111
7. Johnson, S. (2011) Review of higher education and sustainable development: Paradox and possibility, by Stephen Gough and William Scott. *Environmental Education Research*, 17(2), 281-284
8. Jolović, I., & Bobera, D. (2019). Analiza uloge projektnog menadžera u upravljanju istraživačko-razvojnim projektom. *Oditor*, 5(3), 38-52.
9. Lissowska, M. (2014). Welfare against Growth Gains in Post-Transition Countries. What are the Consequences for Stability?. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8(13), 13-21
10. Mičić, V., Savić, L. (2018) Održivi razvoj srpske prerađivačke industrije. *Ekonomika*, vol. 64, br. 4, str. 47-55
11. Milanović, N., Andžić, S., & Butulija, M. (2017). Struktura kapitala kao determinanta vrednosti preduzeća. *Oditor*, 3(1), 80-91.
12. Miltojević, V. (2011) Kultura kao dimenzija održivog razvoja. *Teme*, vol. 35, br. 2, str. 639-653
13. Milojević, I., Stojanović C., Todorović Lj. (2018) Investicioni problem siromaštva sa osvrtom na Republiku Srbiju, *Akcionarstvo* 24(1), 31-50.
14. Samjuelson, P.A., Nordhaus, V.D. (2009): *Ekonomija*, MATE Beograd, str. 35.
15. Sachs, J.D. (2012): From millennium development goals to sustainable development goals, *Lancet*, 379: pp. 2206-2211, p. 2206.
16. Sutton, M.A.et al. (2013): Our nutrient world: the challenge to produce more food and energy with less pollution. *Edinburg*, Centar za Ekologiju i Hidrologiju.
17. Wysokińska, Z. (2017): Millenium Development Goals/UN And Sustainable Development Goals/UN As Instruments For Realising Sustainable Development Concept In The Global Economy, *Comparative Economic Research*, Volume 20, Number 1,
18. Wesselink, R., Wals, A.E.J. (2011) Developing competence profiles for educators in environmental education organisations in the Netherlands. *Environmental Education Research*, 17(1), 69-90

19. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
20. <http://www.unmillenniumproject.org/goals/>

SUSTAINABLE DEVELOPMENT - PRODUCTION FORCE OF MODERN SOCIETY

Boško Nadoveza³, Helena Pešić⁴

Abstract

Sustainable development, as a complex and multidimensional process that has three basic dimensions: economic, social and environmental, conditions that today science and knowledge become the basic productive force of society. This paper will primarily focus on the importance of good management of macroeconomic indicators for achieving sustainable development of interconnectedness and the possibility of influencing the subject factors to improve efficiency and economy in achieving sustainable development.

Keywords: sustainable development, productive forces, capitalism.

Datum dolaska (Date received): 11.02.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 02.04.2020.

³ European University, Brčko District, Bosnia and Herzegovina, e-mail: nadovezabosko@gmail.com

⁴ European University, Brčko District, Bosnia and Herzegovina, e-mail: nadovezah@gmail.com